

**A KONFERENCIA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
II. VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE ALBIZOTTSÁG
SZERVEZÉSÉBEN KERÜL MEGRENDEZÉSRE.**

**HELYSZÍN: BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT,
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET 5. EMELET, TANÁCSSTEREM**

(A konferencia követhető a ZOOM platformon:

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/84571466837?pwd=SXp3STVSNHk0NHY5S1QycGdydEgvOT09>

Meeting ID: 845 7146 6837

Passcode: 973647)

PROGRAM

2021. október 29.

09:30-09:45 A konferencia résztvevőinek üdvözlése: Pók Attila, nyugalmazott tudományos tanácsadó

09:45-09:55 Megnyitó: Stark Tamás, a II. világháború története albizottság elnöke

I. Szekció NŐK KISZOLGÁLTATOTT HELYZETBEN

Szekcióvezető: Tulipán Éva

10:00-10:20 Fóris Ákos: Nemi erőszak Puhovóban – a szexuális erőszak megtorlásának kérdése a Honvédségben

10:20-10:30 Hozzászólás

10:35-10:55 Bimba Brigitta: Női sorsok alakulása Kárpátalján a szovjet megszállást követően

10:55-11:05 Hozzászólás

11:10-11:30 Andreides Gábor: „Ha a nő szereti a férjét, reá vagy a pártjára szavaz. Ha nem szereti, akkor máris ellene szavazott.” – a nő szerepe a fasizmusban

11:30-11:40 Hozzászólás

11:45-11:05 Huhák Heléna: Kismama sárga csillaggal: kivételes kiszolgáltatottság és cselekvőképesség

11:05-12:15 Hozzászólás

12:20-12:40 Bene Krisztián: A kollaborációra kényszerült nők sorsa Franciaországban a második világháború alatt és után

12:40-12:50 Hozzászólás

12:55-13:15 Szabó Alexandra M.: Sterilizálások a Holokauszt árnyékában

13:15-13:25 Hozzászólás

II. Szekció NŐK A KÖZÉLETBEN

Szekcióvezető: B. Kádár Zsuzsanna

14:00-14:20 Jablonczay Timea: Cionista női ellenálló aktivitások a háború alatt (Gács Teréz, Szenes Hanna, Szenes Erzszi)

14:20-14:30 Hozzászólás

14:35-14:55 Virányi Péter: „Rosies the Riveter”, a dolgozó nők ikonikus képe, avagy a második világháború hátországának amerikai hősei

14:55-15:05 Hozzászólás

15:10-15:30 Czeferner Dóra: Hattyúdal: a Feministák Egyesületének története a második világháború éveiben

15:30-15:40 Hozzászólás

15:45-16:05 Miklós Réka: Az 1944-es temesvári katolikus kántortankönyv Hildegardis Wulff nővér bántási népmissziójának a tükrében

16:05-16:15 Hozzászólás

16:20-16:40 Argejő Éva Nők a politika félárnyékában. Simon Jolán és Pataki Ferencné

16:40-16:50 Hozzászólás

2021. október 30.

III. Szekció NŐK KISZOLGÁLTATOTT HELYZETBEN

Szekcióvezető: Stark Tamás

10:00-10:30 **Pető Andrea: Magyarország a 2. világháborúban: a nők története**

10:30-10:50 Kunt Gergely: A háborús nemi erőszak vizuális megjelenítése és fogadtatása a Valahol Európában című filmben

10:50-11:00 Hozzászólás

11:05-11:25 Klacsmann Borbála: „Egészségromlása miatt segélyt kér” – Áorvosi kísérletek női áldozatai és sorsuk jóvátételi kérelmeikben

11:25-11:35 Hozzászólás

11:40-12:00 Nagy András: Szalonkocsin Auschwitzba

12:00-12:10 Hozzászólás

12:15-12:35 Svégel Fanni: „Dogs don't hide jewelry.” – Bábák szerepe a deportálásokat megelőző személyi motozások során

12:35-12:45 Hozzászólás

12:50-13:10 Nagy Péter: "A férjem se tudta, de most már nem viszem a sírba a titkot". Egy 17 éves lány története a II. Ukrán Front katonái által megszállt Bogácson

13:10-13:20 Hozzászólás

IV. Szekció NŐK A KÖZÉLETBEN

Szekcióvezető: Virányi Péter

14:00-14:20 Kovács Petra: Nők a Brit Királyi Légierő kötelékében (1938-1944)

13:20-14:30 Hozzászólás

14:35-14:55 Jakab Attila: Melczer Lilla, egy elfeledett női képviselő a háború idején

14:55-15:05 Hozzászólás

15:10-15:30 B. Kádár Zsuzsanna: Őrzőangyalok a vészkorszakban

15:30-15:40 Hozzászólás

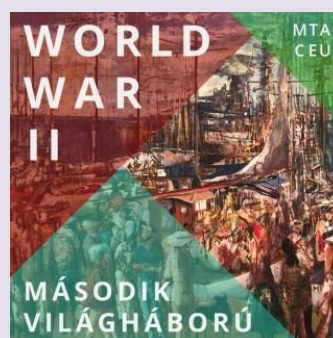
15:45-16:05 Márkus Beáta: A német kisebbség női tagjai a háború éveiben. Szerepvállalás, konfliktusok és következmények.

16:05-16:15 Hozzászólás

16:20-16:40 Kelbert Krisztina: "Acélnyák" – A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és az Egyesült Női Tábor munkája, propagandatevékenysége a nők háborús mobilizációja érdekében, különös tekintettel e szervezetek szombathelyi fiókjaira, 1939–1945

16:40-16:50 Hozzászólás

16:50 **Zárszó** Stark Tamás

ELŐADÓK, ABSZTRAKTOK

Fóris Ákos

Clio Intézet, munkatársa, ELTE BTK Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék, egyetemi tanársegéd

Nemi erőszak Puhovóban – a szexuális erőszak megtorlásának kérdése a Honvédségben

1942 augusztusában két magyar katona a magyar 2. hadsereg mögöttes területén fekvő Puhovóban megerőszakolt két helybeli fiatal nőt. A IV. hadtest parancsnokság tábori bírósága eljárást indított ez ügyben és el is ítélte a két elkövetőt. Az eset azért kiemelendő, mert a Hadtörténeti Levéltárban fennmaradt tábori bírósági iratok között ez az egyetlen olyan ügy, amely során a keleti fronton a vádlottakat a Büntetőtörvénykönyv 232. paragrafusa, azaz erőszakos nemi közösülés büntetében ítélték el. Előadásomban arra vállalkozom, hogy ezen az ügyön keresztül megvizsgáljam a Honvédség gyakorlatát a keleti fronton a szexuális erőszak megtorlása kapcsán. Egyfelől, hogy milyen tényezők játszottak abban közre, hogy nem indult több büntetőeljárás erőszakos nemi közösülés vagy szerém elleni erőszak büntetében. Másfelől az eljárást megvizsgálva milyen eszközök álltak rendelkezésre a büntetés csökkentésére, ezzel csökkentve a megtorlás mértékét.

*

Bimba Brigitta

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola PhD hallgatója.

Női sorsok alakulása Kárpátalján a szovjet megszállást követően

A második világháború végső szakasza nem hozta el a remélt béke és ismételt egymásra találás időszakát a kárpátaljai családok számára. A Magyar Honvédségben katonai szolgálatot teljesítő férfiak a szovjet csapatok előrenyomulásával hadifogságba, majd Kárpátalja megszállását követően „malenkij robot” ürügyén szovjet kényszermunkatáborokba kerültek. A hagyományos családmódel ez által végérvényesen is átalakult. A nőknek át kellett venniük a családfenntartó szerepét. Előadásomban a nők kettős tehervállalásának a bemutatása mellett arra keresem a választ, milyen kapcsolat alakult ki a megszálló, majd berendezkedő szovjet hatalom és a helyi polgári társadalom, azon belül a nők között. Érte-e a magyar nőket hátrányos megkülönböztetés, nemi erőszak? Volt-e esélyük családgyejesítésre? Milyen következményei voltak az ellenszegülésnek, mit jelentett, ha a „nép ellenségének” titulálták őket? Mi-

lyen megpróbáltatásokat kellett elszenvedniük az új társadalmi, politikai és gazdasági változásokat hozó rendszerben?

*

Andreides Gábor

Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala tudományos főmunkatárs

„Ha a nő szereti a férjét, reá vagy a pártjára szavaz. Ha nem szereti, akkor máris ellene szavazott.” – a nő szerepe a fasizmusban

Ettore Scola 1977-es „Egy különleges nap” című filmje egy találkozás története, 1938 május 6-án. A hatgyermekes egyszerű anya, a család összetartójának és a férfiközpontú, maszkulin fasiszta társadalom kitalálójának, a homoszexuális férfi kapcsolata kérdések sorát generálja. A két évtizedes fasizmus fontos belpolitikai kérdésköre az olasz nők helyzetének, önrendelkezésének megnyugtató rendezése lett volna. A pozitív példák ellenére Mussolini 1932-es interjúja sokat elárult a valós helyzetről: „A nőnek engedelmességre kell [...] Államunkban nem kell, hogy számítson.”. Ebben a komplex helyzetben milyen szerepet töltött b a nő, milyen politikai és társadalmi elvárásoknak kellett megfelelnie, illetve ezek az államilag megfogalmazott követelmények hogyan változtak a világháború kitörésével. Előadásomban ezekre a kérdésekre próbálok válaszolni.

*

Huhák Heléna, PhD

tudományos segédmunkatárs ELKH, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, MTA Kiváló Kutatóhely.

Kismama sárga csillaggal: kivételes kiszolgáltatottság és cselekvőképesség

Előadásom Dévényi Sándorné 1944. március 20 és 1945 júliusa között írt naplójának elemzésén alapul. A naplóiíró Budapesten élte át az üldöztetés és ostrom hónapjait, miközben 1944 júliusában megszülte második gyermekét, ezáltal egy különleges perspektívából ábrázolta az eseményeket. Zsidóként, nőként és állapotos majd kisbabáját gondozó asszonyként kivételesen kiszolgáltatott helyzetbe került. Hatványozottan rászorult mások segítségére és jóindulatára, ezért érzékenyen reagált környezetére, akár jót, akár rosszat tapasztalt. A zsidórendeletekhez, a zsidósághoz, a magyar állampolgársághoz, a családhoz, a zsidó és nem zsidó közösséghez való viszonya és annak megváltozása erős önreflexió és sok vívódás kíséretében bontakozik ki a napló bejegyzésein keresztül. Vizsgálatom központjában a naplóiíró szélsőséges és életveszélyes helyzethez való alkalmazkodási stratégiai, valamint az új kihívások és nehézségek háború előtti női szerepekre gyakorolt hatása áll, pontosabb az, hogy Dévényiné hogyan ábrázolta mindezt naplójában.

*

Bene Krisztián

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Romanisztika Intézet, Francia Tanszék tanszékvezető egyetemi docens, pályázati és beiskolázási dékán helyettes.

A kollaborációra kényszerült nők sorsa Franciaországban a második világháború alatt és után

Hadseregének a harcmezőn elszenvedett veresége után Franciaország 1940 és 1944 között német megszállás alatt állt. Tekintettel az 1940 nyarán Philippe Pétain marsall vezetésével Vichy városában felálló új politikai vezetés hajlandóságára a kollaborációra, a francia társadalom jelentős része is rákényszerült a megszálló hadsereg tagjával való együttműködésre. A nők különösen nehéz helyzetben voltak, mivel sokuk férje – több mint 1,5 millió francia katona – a háború végéig német hadifogságban maradt, ezért a családfenntartás feladata teljes egészében rájuk hárult. A megszálló hatóságok által kizsákmányolt országban, számos esetben – más okok mellett ez is – rákényszerítette őket arra, hogy az anyagi boldogulást a német hadsereg tagjai oldalán keressék. Az ország felszabadulása után a francia társadalom megbélyegezte ezeket a nőket – a kollaboráció okától függetlenül –, amelynek egyik legismertebb és legmegalázóbb aktusa az érintettek hajának nyilvános leborotválása volt. Ugyanakkor sok esetben a feldühödött tömeg törvényes eljárás nélkül ki is végezte őket. A kollaborációban érintett nők sorsa ezt követően is nehéz volt, mivel a francia társadalom nehezen fogadta be őket, az elszenvedett bánásmód pedig egész életükre kiható traumát okozott.

*

Szabó Alexandra M.

Brandeis University, USA PhD hallgató

Sterilizálások a Holokauszt árnyékában

PhD kutatásom zsidó és roma nők termékenységi eseményeivel és élményeivel foglalkozik 1939 és 1945 között. Fő fókuszát az élve születések, vetélések, abortuszok és sterilizációk képezik. A konferenciára készített előadásomban a sterilizációs kísérletekkel foglalkoznék, melyben a tömeges németországi kísérletek következményeként mutatom be a koncentrációs és tranzit táborokban létrejövő sterilizációs gyakorlatot. Ennek feltérképezéséhez náci dokumentumok ismeretanyagát vetem össze magyarországi zsidó és roma túlélők vallomásaival. A náci tervek egyik fontos állomásaként jelölöm meg ezeket a kísérleteket, melyek rávilágítanak a nők biológiai

természetű üldözésére, ezzel alátámasztva a nemzetközi holokausztkutatások gender irányú eredményeit. Kutatásom továbbá azt a kérdéskört feszegeti, hogy az 1945 utáni magyarországi demográfiai adatok elemzésénél a sterilizációs és akár következményként megjelenő vetelési életesemények választ nyújthatnak-e az alacsony élve születések számára.

Jablonzay Tímea, PhD

Milton Friedman Egyetem, Kommunikáció és Média Tanszék, egyetemi docens

Cionista női ellenálló aktivitások a háború alatt (Gács Teréz, Szenes Hanna, Szenes Erzsi)

Az 1930-as években, a náciizmus egyre növekvő terjedésével a Magyarországon is felélénkülő cionista mozgalom tevékenységéhez egyre nagyobb számban csatlakoztak nők. A mozgalom nemzetközi és lokális szervezetei –WIZO (*Women's International Zionist Organisation*), 1920-tól - a háború kitörésével a nőktől újabb aktivitásokat kívántak: a hagyományostól eltérő szerepekre, megküzdési, túlélési stratégiákra épülő ellenállási tevékenységek kidolgozását sürgették. Előadásomban ismert (*Szenes Hanna*) és kevésbé ismert (*Szenes Erzsi, Gács Teréz*) női naplók, memoárok, egyéb dokumentumokon keresztül azt vizsgálom, hogy egyrészt a cionista szervezet milyen lehetőséget kínált a nők számára saját aktivitásuk, közösségi tevékenységeik megélésére a háború előtt és a háború alatt, ezek az aktivitások mennyiben jelentettek a hagyományostól eltérő szereplehetőségeket a háborús ellenállások előtt is, a háború alatt pedig hogyan kellett saját forrásait mozgósítaniuk a változó, egyre fokozódó erőszakos tevékenységek kivédésére (szekvenciális modell – *Dalia Ofer, L.J. Weitzman*) Az előadás elsősorban közösségi és egyén megküzdési stratégiák és válaszok történeti és strukturális forrásait elemzi, valamint azt, hogy a női elbeszélők hogyan tekintettek saját aktív, ellenálló tevékenységükre; a társadalmi és közösségi elvárásokkal való összeütközések szintjei hogyan interpretálhatók, de a téma magyarországi (csekély) recepciótörténete is kikerdezésre kerül.

*

Dr. Virányi Péter PhD

BME c. egyetemi docens, MTA II. világháború története albizottság titkár

„Rosies the Riveter”, a dolgozó nők ikonikus képe., avagy a második világháború hátszágának amerikai hősei

Amikor a férfiak a harctéren harcolnak, a nőknek kell átvenni a helyüket a munkában. Így volt ez a második világháború idején is. Megváltozott a nőkről kialakult kép: háziasszonyokból dolgozók lettek. Rosie the Riveter volt a sztárja annak az amerikai kampánynak, amelynek célja a hátszágban a női munkavállalók

toborzása volt. A második világháború alatt ő lett a dolgozó nők ikonikus képe. Az amerikai nők soha nem látott számban léptek be a munkaerőpiacra, mivel a széleskörű férfi-bevonulás miatt óriási munkaerőhiány keletkezett. 1940 és 1945 között a női munkaerő aránya 27 százalékról közel 37 százalékra nőtt, és 1945-re négy házas nőtől majdnem egy az otthonon kívül dolgozott Amerikában.

Rosie a pirosszínű, fehérpöttyös főkötőjével, kék kezeslábasával és férfias bicepszével, a „We Can Do It” szlogennel a „Rosie” kép a több millió állhatatos amerikai dolgozó nőt ábrázolja.

Amit az ikonikus Rosie-kép nem közvetít, az a munkaerő sokfélesége, különösen a több, mint félmillió „fekete Rózsa” képét, akik fehér társaikkal együtt dolgoztak. Az Egyesült Államok minden tájáról érkező „fekete Rózsák” ott voltak a gyárakban a hivatalokban - azonban évtizedekig kevés történelmi elismerést kaptak.

Előadásomban a „Rosiekról” emlékezek meg.

*

Czeferner Dóra

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Horthy-korszak témacsoport, tudományos segédmunkatárs

Hattyúdál: A Feministák Egyesületének története a második világháború éveiben

1918 után a Feministák Egyesülete (FE, 1904–1949, Budapest) már sosem volt képes visszanyerni a háború előtti, erős pozícióit a magyarországi és a nemzetközi nőmozgalomban. Mivel a „politikai rendszer a nők társadalmi demobilizálására törekedett”, a progresszív, baloldali feminista szervezetek megszűntek vagy jelentősen veszítettek erejükből. A jobboldali, konzervatív női csoportok ugyanakkor fokozatosan vezető szerephez jutottak. Ez a Horthy-korszak revizionista propagandájával, a vallásos, nacionalista eszmék felértékelődésével és a nők családon belüli szerepeinek magasztalásával, a másik oldalon pedig a feministák démonizálásával egy teljesen új nőmozgalom kibontakozásához vezetett.

Más egyesületekkel szemben ugyanakkor a FE 1942-es időszakos betiltásáig, majd 1946-tól 1949-es végleges feloszlásáig működni tudott. Az előadásban azt vizsgálom, hogy a céljait és önmagát a Horthy-korszak folyamán teljes mértékben újradefiniálni kényszerülő szervezet miként működött a második világháború éveiben. A levéltári források alapján egyebek mellett a következő kérdésekre válaszolok: Milyen tevékenységet folytatott a FE a hátszágban a második világháború évei folyamán? Hogyan reagáltak a tagok a háború kirobbanására? Milyen körülmények között került sor 1942-es időszakos betiltására, illetve később milyen keretek közt kezdhette meg az egyesület ismételt működését? Milyen mértékben sújtotta a tagságát, illetve jelentős részben zsidó származású nőkből álló választmányát a Holokauszt?

*

Miklós Réka obl. CCR

független kutató

Az 1944-es temesvári katolikus kántortankönyv Hildegardis Wulff nővér bánsági népmissziójának a tükrében

Liselotte Wulff Bonnban és Heidelbergben tanult. Előbb germanisztika szakon diplomázott, majd teológiai témában 1922-ben bölcsészdoktori címet szerzett. Közben katolikus hitre tért, belépett a bencés rendbe, ahol felvette a Hildegardis nevet. Romániába Pacha temesvári püspök kérésére érkezett az 1920-as évek végén. Német népmissziós előadásokat tartott a Bánságban, majd 1927-ben rendtársaival együtt létrehozta a Szent Lioba Bencés Kongregáció temesvári priorátusát.

1944-ben Katholische Kantorlehre címmel Temesváron német nyelvű kántortankönyvet jelentetett meg.

Hildegardis nővér korának egyik legképzettebb, legsokoldalúbb egyénisége volt. Szerteágazó pasztorális tevékenysége mellett igényes liturgusi munkát végzett. 1950-ben a Securitate 18 év börtönbüntetésre ítélte, amiből 1959-ben szabadult.

Előadásomban Hildegardis nővér egyházzenei tevékenységét vizsgálom a mindenkori bencés életelvek és a háború alatti Temesvár adta lehetőségeinek a tükrében.

*

Argejó Éva

szociológus, kulturális újságíró.

Nők a politika félárnyékában. Simon Jolán és Pataki Ferencné

Előadásomban főként Simon Jolánra helyezném a hangsúlyt, aki Péter Gábor felesége, egyben Rákosi titkárságának vezetője volt. Simon Jolán kapcsolata Péter Gáborral, későbbi férjével (akkor még Eisenberger Benjammal) az 1920-as évek végén kezdődött, amikor fiatal lányként az illegális kommunista mozgalomban lapterjesztési feladatokat vállalt. Illegális tevékenységéért többször rövidebb-hosszabb börtönbüntetést volt kénytelen elszenvedni, és bujkálásra kényszerült. 1944-ben a németek elől menekülve Gobbi Hilda színésznő bújtatta. 1953 januárjában, Péter Gábor letartóztatása során őt is őrizetbe vették, de később szabadon engedték.

Müller Rolf: Az erőszak neve: Péter Gábor című könyvében szórványosan több helyen is említést tesz Simon Jolánról, de kifejezetten az ő életútjával tudtommal eddig nem foglalkoztak. Előadásomban szeretném bemutatni Simon Jolán két világháború közötti illegális tevékenységét, és a II. világháború utáni – az ÁVH hírhedt vezetőjének feleségeként élt – életét, melyhez főként az ÁBTL-ben őrzött Péter Gábor és társai per nyolc dossziéból álló irategyüttese szolgál információforrásul.

Emellett – a kevés fennmaradt dokumentumra támaszkodva – röviden beszélnék Pataki Ferencnééről, Péter Gábor titkárnőjéről, egyben szeretőjéről, akiről szintén a Péter Gábor és társai per anyagából lehet némi képet alkotni.

Kunt Gergely

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, egyetemi adjunktus

A háborús nemi erőszak vizuális megjelenítése és fogadtatása a Valahol Európában című filmben

A háborús nemi erőszak megjelenítése tekintetében teljesen unikális Radványi Géza filmje, minden bizonnyal az első Európában a második világháború után, amely egyértelműen utalt a hatalommal való visszaélés azon formájára, amely a nők testével történik háborús körülmények között. A nemi erőszakról szóló rész a filmnek szimbolikailag a legsokrétűbben megfogalmazott mintegy három-négy perc hosszú jelenete. Az előadásomban első lépésként – a film egyetlen női szereplőjének – Évának monológiát – tehát magát a szöveget – elemzem, amikor elmeséli történetét. A második lépésként pedig a – jóval érdekesebb és fontosabb vizuális (azaz képi) megformáltságot mutatom be. Mindezekből kiderül, hogy a rendező (Radványi Géza) miként tartotta elbeszélhetőnek a nemi erőszak témáját 1947-ben Magyarországon. A filmnek ezt a két rétegű - tehát textuális és vizuális elemzését – kiegészítem az egykorú sajtótörténettel. Azt tárom fel, hogy a film fogadtatástörténetén belül mennyire vált, vagy válhatott a film hatására közbeszéd tárgyává a háború utáni években a nők szexuális kizsákmányolása. Ezt a kérdést egyrészt a hazai sajtóra, másrészt a külföldi magyar nyelvű újságokra támaszkodva tárom fel.

*

Dr. Klacsmann Borbála

történész

„Egészségrontása miatt segélyt kér” – Álorvosi kísérletek női áldozatai és sorsuk jóvátételi kérelmeikben

„J. Dezsőné első férje a keleti fronton mint munkaszolgálatos meghalt. J. Dezsőné [a felszabadulás után] fivéréhez költözött és férjhezmenetelig náluk lakott. Két ízben lett állapotos, de mindkét esetben terhessége spontán abortusszal megszakadt. Állást rossz egészségi állapota miatt egészen 1957-ig vállalni nem tudott, férje gondoskodott eltartásáról.”

J. Dezsőné csupán egy volt a több száz magyar zsidó nő közül, akit 1944-ben deportáltak, míg családja katonakorú férfi tagjai munkaszolgálatot teljesítettek. A nácik álorvosi kísérletet hajtottak végre rajta, amely felszabadulása után kényszerpályára állította az életét. Az 1960-as években jóvátételi kérelmet nyújtott be az NSZK-nak; a jelentkezésében fennmaradt dokumentumok alapján részletesen rekonstruálható a sorsa.

Ezen előadás célja olyan J. Dezsőnéhez hasonló zsidó nők jóvátételi igényeinek vizsgálata, akik szintén maradandó egészségkárosodást szenvedtek. Narratíváik tanúskodnak arról, hogyan kerültek származásuk és nemük miatt kiszolgáltatott, megalázó helyzetbe, milyen körülményeik voltak a holokauszt során és után, és hogyan próbáltak megküzdeni az üldöztetés rövid- és hosszú távú következményeivel.

*

Nagy András

Pannon Egyetem habilitált docense, tagja az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának, az MTA Színháztudományi Munkabizottságának, a Szépirók Társaságának és a magyar PEN Klubnak

Szalonkocsin Auschwitzba

Tervezett előadásom „főszereplője” Hédervárné Radó Klára (1895-1975), az emancipált és asszimilált magyarországi zsidó polgárság egyik reprezentatív alakja (apja: Radó Sámuel jogász, író és a Magyar Távirati Iroda újjászervezője és felvirágoztatója, anyja: Hirsch Nelli festő, Székely Bertalan tanítványa, sikeres illusztrátor). Radó Klára fiatalon hozzámegy Héderváry Lehel Károlyi-párti politikushoz és parlamenti képviselőhöz, filozófiát hallgat, de félbeszakítja tanulmányait, 1919-ben bécsi nászútjuk idején férjével részt vesz a kommunisták által kicsempészett aranytartalék visszaszerzésében. Később újságokat tudósít Párizsban, majd Belgiumban, ahol bekapcsolódik az antifasiszta ellenállásba, a megszállás elől Budapestre menekül. Itt letartóztatják, internálják, majd a Fő utcai börtönbe kerül, ahol cellatársai között van Szenes Hanna, Zichy grófnő és Hatvany bárónő. Minderről máig kiadatlan emlékirataiban számol be, ami – más források mellett – tervezett előadásom alapja. Az asszonyt politikai fogolyként (emlékei szerint: szalonkocsin) Auschwitzba deportálják, túléli a borzalmakat majd „láttelelet” adja a haláltábornak, illetve az azt megelőző „hátszög” világnak – egy rendkívül intelligens nő szemszögéből, akire érvényes az antik diagnózis: ethos anthropos daimon: a jellem az ember sorsa.

*

Svégel Fanni

etnográfus, az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola doktorandusza

„Dogs don't hide jewelry.”– Bábák szerepe a deportálásokat megelőző személyi motozások során

A tervezett előadás célja, hogy rávilágítson a bábák második világháború alatti szerepére két fő csomópont alapján. Elsőként a hazai szakma kapcsolatára a Harmadik Birodalom bábaszervezetével (Reichshebammenschaft), mivel a 19. század végén megerősödő professzionalizációs törekvések (egyesület- és szaklapalapítás) a német és osztrák mintát követték, amely az 1930-as évek végére összefonódott a nemzetiszocializmus eszméjével. Másodsorban a foglalkozás egyik kevésbé kutatott aspektusára kíván rámutatni: a zsidó nők altesti motozásában való közreműködésükre. A gettóban lezajlott, nőket érintő altesti motozások fő szereplőinek a történeti források „a bábákat” jelölik meg, azonban alaposabb vizsgálattal megállapítható, hogy a megnevezés esetenként Zöldkeresztes nővéreket (védőnőket), nyilasnőket vagy egyéb laikus asszonyokat is takart. Vagyis szükséges tisztázni, hogy a motozásokon résztvevő nők kik voltak, milyen intézményes háttérrel rendelkeztek, illetve miként végezték az utasításba adott vaginális motozásokat, amely a személyes megaláztatás mellett a zsidóság gazdasági

megsemmisítésének egyik állomásaként is szolgált. Mindehhez forrásként a DEGOB jegyzőkönyvek vallomásai, népbírósági perek iratai, valamint a USC Shoah Foundation Visual History Archives visszaemlékezései szolgálnak.

*

Dr. Nagy Péter*

MTA-SZTE-ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport, tudományos munkatárs

"A férjem se tudta, de most már nem viszem a sírba a titkot". Egy 17 éves lány története a II. Ukrán Front katonái által megszállt Bogácson

Már kicsi gyermekkorában elvesztette édesanyját, majd apja egy új feleséget hozott a házhoz, aki nagyon rosszul bánt vele – és akkor sem mutatott érzelmeket, mikor lányát a szovjet katonák megerőszakolták. A 17 éves lány még akkor mit sem tudott arról, mi történik vele. Először még sikerült elmenekülnie, "partizánlánynak" nevezték, és feladatokat adtak neki, de a következő alkalommal már nem. Mint ahogy a faluban élő számos asszonynak, lánynak sem. Több esetet a saját szemével látott. Ennek ellenére nem haragszik a szovjet katonákra. Habár történetét eddig titokban tartotta, és férjének sem mesélte el, egy teljesen más témájú interjú során felidéződtek az emlékek, és hosszan beszélt a front alatt történetéről. Aludni aznap nem tudott, de másnap már felszabadultnak érezte magát, és fontosnak tartotta, hogy egyszer elmondjam, amire visszaemlékezett, hogy tudja meg a közvélemény, mik történtek a háttérben. Előadásom az ő történetéről fog szólni.

Kovács Petra

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza.

Nők a Brit Királyi Légierő kötelékében (1938-1944)

A második világháború során nem csak férfiak szolgáltak a Brit Királyi Légierő kötelékében. Sir Kingsley Wood, légügyi miniszter létrehozta 1938-ban a Polgári Légi Őrséget (Civil Air Guard) a Brit Királyi Légierő feladatainak segítésére. 1939 júliusára a licencet szerettek száma három- és négyezer közé tehető, valamint további tízezer pilóta állt kiképzés alatt (ebből 900 nő).

A Női Tartalékos Légierőt 1939. június 28-án alapították. Az itt szolgáló nők feladatainak listája széleskörű volt, a főzéstől a meteorológiai adatok közzétételéig, az adminisztratív feladatoktól a repülőgép szerelésig/karbantartásig tartott, ám nem repültek gépeket. Kiemelt fontosságú feladatuk volt a radarok figyelése, az Angliai csata ideje alatt pedig a műveleti szobákban való szolgálat.

Később Stanisław Ujejski tábornok, a lengyel hadsereg megfigyelőjeként javasolta a lengyel honvédelmi miniszternek, Marian Kukiel tábornoknak mintegy 1500 önkéntes felvételét a Lengyel Női tartalékos Légierőbe. Ennek hatására 1942. december 2.-án Kukiel tábornok kiadott egy rendeletet, melyben felszólítja a nőket a

PLSK-hoz való csatlakozásra. 1943 áprilisában 36 nőt választottak ki a további önkéntesek oktatóinak.

*

Dr. Jakab Attila

történész, Holokauszt Emlékközpont

Melczer Lilla, egy elfeledett női képviselő a háború idején

Az 1939-1944-es parlamenti ciklusban két női képviselő volt: a szociáldemokrata Kéthly Anna és a kormánypárti Melczer Lilla, alsókétkedi földbirtokos, aki először 1932-ben egységes párti programmal került be a parlamentbe, mint a garbócbogdányi körzet képviselője. Tagja volt a parlament társadalompolitikai és gazdasági bizottságának, valamint több női társadalmi szervezetben (Kenyérkereső Nők Országos Szövetsége, Nőegyletek Magyar Munkásvédő Egyesülete, Családvédelmi Szövetség, Önálló Hivatású Nők Szövetsége), is szerepet vállalt. Az előadás elsődleges célja vizsgálni Melczer Lilla parlamenti, közéleti és társadalmi tevékenységét a második világháború idején, összehasonlítva azt az 1932–1938 közötti tevékenységével. 1938-ban úgy fogalmazott, hogy: „szükség volna... arra, hogy minél több nő kerüljön a parlamentbe és a felsőházba, mert csak így vehetnének részt a szociális törvényhozásban”!

*

B. Kádár Zsuzsanna

szociológus, történész a Wesley János Lelkészképző Főiskola mb. előadója, az MTA II. világháború története albizottság titkára.

Őrzőangyalok a vészkorszakban

Az előadás a magyar vészkorszak történetének egyik sajátos területét mutatja be, azokról a nőkről emlékezik meg, akik nemcsak gyerekeket menekítettek, de arra is volt erejük odafigyelni, hogy a *gyermek megmaradjanak gyermekeknek*. Arról, hogy mit tettek, miként tudtak gondoskodni védeceikről, kik segítették munkájukat, hol voltak a mentőházak Budapesten egy virtuális séta keretében ismerkedik meg a hallgatóság.

"Őrzőangyal" volt a neve Stiasny Éva tanárnőnek, aki a Sztehlo Gábor gyerekeket mentő csapatának tagjaként dolgozott, s a Bogár utcai otthont vezette. Az ő szerepe kiemelkedő volt, de több (eddig ismeretlen) őrzőangyal is felkerül a tablónkra, az utóbbi években feltárt új források alapján.

*

Márkus Beáta

Pécsi Tudományegyetem tanársegéd

A német kisebbség női tagjai a háború éveiben. Szerepvállalás, konfliktusok és következmények

A magyarországi német kisebbség kulturális és politikai önszerveződése az 1930-as évektől korábban soha nem tapasztalt mértékűvé vált. A német szervezetek létrejötté

és működése, a hitleri Németország befolyásgyakorlása oda vezetett, hogy a hazai német közösség egy része radikalizálódott, amely mikro- és makroszinten is komoly konfliktusok forrásává vált. Noha ebben az időszakban a tradicionális vidéki társadalomban a politikai szerepvállalás elsősorban a férfiak „kiváltsága” volt, a kisebbség német mintájú megszervezése a nőkre is kiterjedt, különösen a háború éveiben. Ez a körülmény 1945-től mintegy legitimálta, hogy a németiség kollektív bűnösségének jegyében a teljes közösséget éri szankciók.

Előadásomban lokális közigazgatási és egyházi források tükrében mutatom be a magyarországi német nők eddig kevésbé vizsgált részvételét a német szervezetekben, illetve az ebből fakadó helyi konfliktusokat. Az elemzés során a hangsúlyt a háború utolsó szakaszára helyezem, amikor a német katonaság távozásával az országban maradt kisebbség helyzete különösen kiszolgáltatottá vált, és a német lakosság kollektív üldözése már ekkor megkezdődött Magyarországon.

*

Kelbert Krisztina

Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum történész, muzeológus, osztályvezető

“Acélanyák” – A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és az Egyesült Női Tábor munkája, propagandatevékenysége a nők háborús mobilizációja érdekében, különös tekintettel e szervezetek szombathelyi fiókjaira, 1939–1945

Jelen előadás keretében azt vizsgálom, hogy Magyarországon a Horthy-korszakban működő konzervatív nőegyesületek, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ), illetve az Egyesült Női Tábor – Magyar Nőegyesületek Munkaközössége (ENT), kiemelten ezen szervezetek szombathelyi csoportjai, az 1930-as évek második felétől miként állították a nők munkáját a haza védelmének szolgálatába. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége egy 1918 és 1946 között működő jótékonyági és politikai tömegszervezet volt, amelynek alapítói már az egyesület 1920-as alapszabályaiban kiemelték a nemzetvédelmi munkát: *“a magyar állami célok szolgálatába állítandó nemzetvédelmi munka megszervezése, irányítása.”* Az 1930-as évek második felétől ugyanakkor intenzíven felértékelődött a nők militarizálását megcélzó propagandatevékenység a MANSZ keretein belül. Előadásomban azt vizsgálom, hogy e háborús mobilizáció során milyen követelményeket támasztott a MANSZ a magyar nők elé, annak érdekében, hogy megtestesíthessék a kívánt ideát, az ún. “acélanya” alakját. Elemzem, hogy mely feladatokat rendeltek a nők háttérben, a “belső fronton” teljesítendő háborús munkavégzéséhez. Ugyanakkor a vizsgálati mezőbe vonom az Egyesült Női Tábor – Magyar Nőegyesületek Munkaközössége ernyőszervezetét is, amely 1939-ben – a nők háborús mobilizációjának csúcshelyeként – azzal a célkitűzéssel alakult meg, hogy a magyar nők nemzeti és keresztény alapon álló társadalmi munkájának valamennyi szegmensét – család- és egészségvédelem, honvédelem, gazdaság, kultúra és nemzeti identitás ápolása – a nemzetvédelem szolgálatába állítsa. Remélve, hogy e kutatás eredményei adalékokat nyújthatnak a nők második világháborús mobilizációjának magyarországi történetéhez, illetve egy későbbi nemzetközi összehasonlító elemzéshez.